

Motion till riksdagen 2017/18:3589

av **Robert Hannah m.fl. (L)**

Liberal familjerätt

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barns umgängesrätt för andra än vårdnadshavare och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om polygama äktenskap som ingåtts utomlands och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräktenskaplig egendom, arv och gåva som enskild egendom och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om frivilligt testamentsregister och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om möjlighet för en framtidsfullmäktig att företräda den enskilde gentemot hälso- och sjukvården när denne inte längre har förmåga att själv ta ställning, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om gränsdragningen mellan omsorg och hälso- och sjukvård i lagstiftningen om framtidsfullmakter och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om möjligheten för en framtidsfullmäktig att ge gåvor och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om möjlighet för fullmaktshavare att tillfälligt anlita juridisk person för kvalificerad hjälp och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om elektronisk signatur av familjerättsliga dokument och tillkännager detta för regeringen.

Modernisering av familjerätten för regnbågsfamiljer

Även om stora framsteg har gjorts i arbetet för ett samhälle där alla människor oavsett sexuell läggning eller könsidentitet har samma rättigheter och möjligheter, så återstår det att göra viktiga förändringar av lagstiftningen. Det gäller även på familjerättsens område. Bland annat är reglerna för fastställande eller erkännande av föräldraskap inte

fullt ut anpassade till situationer där två personer av samma kön blir föräldrar, i Sverige eller utomlands. Liberalerna anser att lagstiftningen behöver moderniseras i denna del, vilket beskrivs närmare i vår partimotion om hbt-frågor.

Barns umgängesrätt för andra än vårdnadshavare

År 2006 ändrades föräldrabalken så att socialnämnden kan föra talan om umgängesrätt även för andra än vårdnadshavare om detta bedöms vara önskvärt ur barnets synpunkt. Det var en viktig markering av att ett barn inte bara behöver sina vårdnadshavare, utan det kan också finnas andra vuxna som är särskilt viktiga för barnet att ha kontakt med. Det kan handla om styvföräldrar/bonusföräldrar, far- eller morföräldrar eller andra.

Det är viktigt att umgängesfrågorna hela tiden hanteras ur barnets perspektiv. Lagstiftningen ska trygga barnets rätt till kontakt med de vuxna som är viktiga för barnet, inte vuxnas rätt att kräva umgänge med ett barn.

Den aktuella bestämmelsen i föräldrabalken förefaller ha använts ytterst sparsamt av socialnämnderna. Om lagstiftarens intentioner med lagstiftningen inte fått genomslag i praktiken är det allvarligt, och något som går ut över de barn som inte får rätt till umgänge med vuxna som betyder mycket för dem.

Vårdnadslagstiftningen har nyligen varit föremål för en översyn inom ramen för 2014 års vårdnadsutredning, som redovisade sina förslag tidigare i år (SOU 2017:6). Vad gäller barns umgänge med andra än vårdnadshavarna noterar vi dock att utredningen behandlade dessa frågor mycket kursivt. Det är beklagligt, och behovet kvarstår därför av en fördjupad översyn av hur dagens regler fungerar i denna del.

Liberalerna anser att det är viktigt att de barn som behöver umgängesrätt också får den fastställd. Vår ståndpunkt är att föräldrabalken om så krävs måste förtydligas för att säkerställa barns umgängesrätt med andra vuxna än sina vårdnadshavare.

Täpp till luckorna i förbuden mot barn-, tvångs- och fullmaktsäktenskap

Lagstiftningen mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och fullmaktsäktenskap har skärpts i flera steg, och med Liberalerna som pådrivande kraft. Men fortfarande finns det luckor, vilket visats genom de uppmärksammade incidenter där lokala myndigheter vid mottagningen av asylsökande har placerat bortgifta barn med sina vuxna makar därför att ett barnäktenskap ingåtts innan paret kom till Sverige.

Det finns också en möjlighet för svenska myndigheter att erkänna barnäktenskap eller tvångsäktenskap som begåtts utomlands, om det finns synnerliga skäl.

Att barn som blivit bortgifta flyttar till Sverige får aldrig vara ett argument för svenska myndigheter och lagstiftare att kompromissa med de grundläggande principer om jämställdhet och individens okränkbarhet som vårt rättssystem vilar på. Av denna orsak vill vi att lagen ändras så att en person under 18 år inte ska kunna räknas som gift enligt svensk rätt, inte ens om personen blev bortgift innan någon av makarna hade anknytning till Sverige. Lagen bör även skärpas vad gäller dagens möjlighet att i synnerliga fall erkänna tvångsäktenskap eller fullmaktsäktenskap.

Vi vill vidare att stämpling eller försök till vilseledande till tvångsäktenskapsresa ska kriminaliseras. Denna bestämmelse skulle på grund av bevissvårigheter sannolikt sällan kunna användas i domstol, men det skulle ge en viktig preventiv signal till den som överväger att t.ex. försöka lura sitt barn att följa med utomlands för att där genomföra en vigsel.

Det behövs även en haverikommission som granskar svenska myndigheters agerande gentemot barn som kommit till Sverige och varit bortgifta i utlandet. Att svenska myndigheter har bidragit till att upprätthålla barnäktenskap behöver granskas och nödvändiga lärdomar dras.

Med anledning av tidigare motionsyrkanden från Liberalerna har riksdagen nyligen gjort ett tillkännagivande i denna fråga, och för närvarande pågår ett utredningsarbete för att skärpa förbuden mot erkännande av barn-, tvångs- och fullmaktsäktenskap. Liberalernas övergripande politik mot barn-, tvångs- och fullmaktsäktenskap redovisas närmare i vår motion om åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck. För våra fördjupade resonemang och formella yrkanden hänvisas därför till den motionen.

Polygama äktenskap som ingåtts utomlands

Enligt svensk lag är det inte tillåtet att ingå äktenskap med mer än en person i taget. Ändå är så många som cirka 300 personer registrerade i folkbokföringen som gifta med mer än en person. I vissa fall beror det på brister i folkbokföringen, t.ex. när en person flyttat till Sverige och varit gift tidigare men inte kan visa dokument som styrker att äktenskapet är upplöst eller att den tidigare maken är avliden, men i många fall handlar det om att en man har gift sig utomlands med flera kvinnor.

I ett antal länder är det tillåtet för en man att ta sig flera hustrur. Detta har sitt ursprung i starkt patriarkaliska traditioner där mannens överordning tas för självklar. Att en kvinna skulle kunna gifta sig med flera män är i dessa länder uteslutet. Den polygami som förekommer i dag handlar om manlig polygyni, det vill säga att en man har rätt att gifta sig med flera kvinnor. Kvinnlig polyandri – alltså att en kvinna gifter sig med flera män – är inte tillåtet i något land i världen, och inte heller samkönad polygami.

Att en man har flera hustrur beskrivs ofta som månggifte, men strängt taget är det ordet missvisande eftersom det inte handlar om en grupp personer som är gifta med varandra. Den reellt existerande polygami eller rättare sagt polygyni som förekommer i patriarkalt styrda länder går ut på att mannen har flera hustrur, men hustrurna har däremot inga inbördes äktenskapsband.

Maktrelationen i det reellt existerande polygama äktenskapet är djupt ojämlig vad gäller juridiska aspekter såsom inbördes arvsrätt och försörjningsansvar. Exempelvis vid arv – givet att inbördes arvsrätt gäller – uppstår den asymmetriska situationen att mannens kvarlåtenskap ska fördelas jämnt eller ojämnt mellan flera hustrur, medan mannen själv ärver hela kvarlåtenskapen efter var och en av sina hustrur.

I lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap finns bestämmelser om under vilka förutsättningar ett äktenskap som ingåtts utomlands ska erkännas som giltigt i Sverige. I den lagen finns också den generellt gällande begränsningen vid tillämpning av utländsk lag, svensk ordre public. Det innebär att en bestämmelse i främmande lag eller ett beslut som meddelats av en

myndighet i ett främmande land inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen.

Ända sedan giftermålsbalken infördes 1921 under liberalen Nils Edéns ministär har det varit en grundpelare för svensk äktenskapslagstiftning att makarna är inbördes likställda och har samma inbördes rättigheter och skyldigheter. Detta är också centralt för jämställdheten. Polygama äktenskap som ingåtts utomlands enligt patriarkala rättsordningar är oförenliga med denna princip. Liberalernas syn är därför att ett utomlands ingånget polygamt äktenskap inte ska erkännas som ett giltigt äktenskap enligt svensk lag.

Svensk lagstiftning skiljer sig från vad som gäller i flertalet europeiska länder på det sätt att ett äktenskap ingånget i strid mot förbudet mot tvegifte ändå får rättsverkningar som ett giltigt äktenskap. Tills något av äktenskapen har blivit upplöst består alltså två eller fler äktenskap. Sverige hade tidigare ett system med återgång av äktenskap, dvs. annullering, som tagits bort. Ett sådant system borde återinföras.

Den franska lagstiftningen på området, som bygger på denna modell, bör särskilt studeras. Den franska modellen innebär att månggiften aldrig formellt erkänns och inte får direkta formella rättsverkningar. Behovet av rättsligt skydd för den person som utomlands ingått ett enligt svensk lag ogiltigt äktenskap hanteras i Frankrike utan att äktenskapet som sådant erkänns.

Gör föräktenskaplig egendom, arv och gåva till enskild egendom

I princip gäller att vardera maken äger sin egendom och att all egendom vid en bodelning på grund av äktenskapsskillnad ska delas lika. Undantag härifrån är endast sådan egendom, som genom äktenskapsförord eller genom föreskrifter i testamente eller gåvobrev gjorts till enskild egendom. I Norge gäller att sådan egendom, som makarna innehade vid äktenskapets ingående samt egendom som erhållits genom arv eller gåvor, ska undantas vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad, såvida inte makarna träffat annan överenskommelse genom äktenskapsförord.

Nästan hälften av alla äktenskap slutar med skilsmässa. En följd av detta är att antalet omgiften ökar. Då har makarna ofta mera egendom vid äktenskapets ingående än vad som var fallet vid ingåendet av det första äktenskapet.

Frågan om maken har erhållit något arv före skilsmässan beror på omständigheter som ingen råder över, och att vid bodelning vidhålla en strikt hälftindelning kan därför i många fall få helt stötande resultat. Lagen bör därför ses över så att föräktenskaplig egendom och vad som erhållits i arv och gåva ska vara enskild egendom såvida inte makarna genom äktenskapsförord avtalat annat.

När civilutskottet i betänkande 2016/17:CU10 behandlade ett liknande motionsyrkande från Liberalerna avstyrktes förslaget med hänvisning till den pågående utredningen om EU-bodelning (dir. 2016:74). Detta är dock en felsyn. Uppdraget till denna utredning är avgränsat till att ta fram förslag till de författningsändringar som behövs med anledning av två nya EU-förordningar med internationellt privat- och processrättsliga regler om makars och registrerade partners förmögenhetsförhållanden. Dessa förordningar tar alltså i sin tur sikte på sådana specifika frågor som har gränsöverskridande följder, och har ingen som helst koppling till frågan om de rent

inhemska reglerna om vad som ska räknas som giftorättsgods vid bodelning. Liberalerna vidhåller alltså att ett lagstiftningsarbete i denna fråga bör påbörjas.

Frivilligt testamentsregister

Enligt svensk lag ska ett testamente, för att vara giltigt, vara skriftligt samt bevittnat av två personer som inte är jäviga. Det är alltid det senast upprättade testamentet som är giltigt.

Däremot behöver testamenten inte registreras hos någon offentlig myndighet. Kammarkollegiet har påtalat att ett antal testamenten inte återfinns, och det förekommer situationer där ett testamente inte går att spåra därför att testatorn före sin bortgång inte berättat var det deponerats. Detta leder till rättsförluster för de tilltänkta arvtagarna, men också för testatorn vars sista vilja därigenom inte följs.

Liberalerna anser att det behöver inrättas ett frivilligt offentligt testamentsregister. Det skulle säkerställa att testamenten kan återfinnas och läggas till grund för bouppteckning, boutredning och arvskifte. Ett frivilligt offentligt testamentsregister har motsvarigheter i andra länder och skulle sannolikt för många människor innebära en ökad trygghet. Det är viktigt att registret är frivilligt, eftersom en regel om obligatorisk registrering annars skulle leda till att många testamenten skulle bli ogiltiga i onödan.

Den 13 april 2016 meddelade justitieministern i ett svar på en skriftlig fråga att han avsåg att ta initiativ till att frågan om testamentsregister på nytt övervägs inom Justitiedepartementet. Några konkreta åtgärder har därefter inte redovisats. Liberalerna upprepar därför sitt förslag om att ett frivilligt testamentsregister måste utredas.

Framtidsfullmakter

Den 1 juli 2017 infördes lagstiftning om framtidsfullmakter, något som Liberalerna länge verkat för. En framtidsfullmakt innebär att en enskild individ kan välja en person att företräda honom eller henne, om han eller hon senare i livet blir beslutoförmögen.

För oss liberaler är detta en fråga om att stärka den enskildes självbestämmande över sin egen framtid. Genom framtidsfullmakter får den enskilde större makt att planera och behålla kontrollen över viktiga angelägenheter.

Även om ny lagstiftning är på plats finns det dock många olösta frågor. En sak som särskilt bör uppmärksammas är att den nya lagen inte ger möjlighet till framtidsfullmakter för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård. Detta ställer till problem inte minst när en patient är i livets slutskede. Redan i utredningen Förmyndare och ställföreträdare för vuxna (SOU 2004:112) föreslogs att Sverige skulle införa s.k. livsslutsdirektiv, som i likhet med framtidsfullmakter ger möjlighet för den enskilde att på förhand uttrycka sin vilja om vad som ska hända i vissa situationer. Detta finns i Danmark och skulle ge ökat självbestämmande från patientens sida gällande åtgärder i livets slutskede, t.ex. i vilka lägen patienten uttryckt en tidigare önskan om att få avstå från eller avbryta livsuppehållande behandling.

Utredningen om beslutoförmögna personers ställning i vård, omsorg och forskning redovisade i sitt betänkande (SOU 2015:80) ett färdigt lagförslag som möjliggör för en framtidsfullmäktig att företräda den enskilde gentemot hälso- och sjukvården när denne

inte längre har förmåga att själv ta ställning. En sådan bestämmelse skulle öka den enskildes självbestämmande inom hälso- och sjukvård och forskning.

Att hälso- och sjukvård samt tandvård utesluts från lagen innebär dessutom gränsdragningsproblem, vilket också påpekades av remissinstanserna under lagstiftningsprocessen. Exempelvis Socialstyrelsen efterlyste i sitt svar ett förtydligande om vilken hälso- och sjukvård som undantas och pekar på praktiska problem när den enskilde får både kommunal hälso- och sjukvård och stöd från socialtjänsten.

Liberalerna anser att regeringen bör ta initiativ till förtydligande riktlinjer gällande gränsdragningen mellan omsorg och hälso- och sjukvård vad gäller framtidsfullmakter. Vidare behöver regeringen återkomma med lagförslag för hur framtidsfullmakter ska kunna användas även gällande hälso- och sjukvård samt tandvård, med beaktande av dessa frågors särskilda karaktär (såsom förhållandet till de grundläggande fri- och rättigheterna i regeringsformen, bl.a. vad gäller skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp).

Framtidsfullmakter ska enligt vår mening kunna registreras digitalt i ett nationellt register. Liberalerna anser att även framtidsfullmakter som upprättas på papper ska kunna lämnas in till detta register. När det i nästa steg införs möjlighet till framtidsfullmakter som omfattar åtgärder inom hälso- och sjukvård samt tandvård anser vi, av hänsyn till den enskildes rättssäkerhet, att sådana fullmakter måste ges in till det nationella registret för att vara giltiga. Av motsvarande rättssäkerhetsskäl ska framtidsfullmakter inte kunna äga giltighet för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård utan föregående myndighetsbeslut om att framtidsfullmakten trätt i kraft. Den danska lagstiftningen på området kan tjäna till förebild för en framtida reglering.

Den nya lagstiftningen ger fullmaktshavaren befogenhet att ge gåvor på ett sätt som kan komma att missbrukas. Den enda begränsning som finns är att gåvornas storlek inte får stå i missförhållande till fullmaktsgivarens ekonomiska villkor. Om fullmaktsgivaren har en betydande förmögenhet ger därmed lagstiftningen utrymme till gåvor på stora belopp. Vidare innehåller inte lagtexten några begränsningar för fullmaktshavarens rätt att avgöra till vilka som gåvor ska ges.

Liberalerna anser inte att detta ger ett tillräckligt skydd för den enskildes äganderätt. Lagtexten bör kompletteras så att det tydligt framgår att fullmaktshavarens rätt att lämna gåvor, i den mån detta inte regleras i fullmakten, ska avgränsas till personliga presenter av mindre värde. Skatteverkets gränsvärden för skattefrihet vid gåvor till anställd skulle kunna tjäna som vägledning. Dessa gränsvärden ger också utrymme för dyrare gåvor vid större bemarkelsedagar, till exempel 50-årsdagar och liknande.

Vi stödjer lagregeln att endast fysiska personer ska få utses till fullmaktshavare. Däremot anser vi att det måste finnas möjlighet för fullmaktshavare att tillfälligt anlita kvalificerad hjälp för att fullgöra sitt uppdrag. Det kan till exempel handla om att fullmaktshavaren ska bevaka fullmaktsgivarens intressen i särskilt komplicerade ekonomiska eller juridiska angelägenheter, och måste ta experthjälp för detta. På samma sätt som enskilda kan utse juridisk person att tillfälligt agera ställföreträdare i en särskild ekonomisk eller juridisk angelägenhet, så bör det även finnas möjlighet för fullmaktshavare att utse juridisk person som tillfällig ställföreträdare i särskild angelägenhet. Ställföreträdarskapet ska inte kunna avse åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård, utan ska avgränsas till viss ekonomisk eller juridisk angelägenhet och vara tillfällig. Detta skulle stärka fullmaktshavarens möjlighet att tillvarata fullmaktsgivarens intressen, och ökar därför den enskildes makt att planera för framtiden genom att upprätta en framtidsfullmakt.

Heltäckande översyn av överförmyndar-, godemans- och förvaltarsystemet

Liberalerna anser att tiden är mogen för en total översyn av systemet med kommunala överförmyndare och gode män och förvaltare. Under en följd av år har det med jämna mellanrum uppdragats brister i tillsynen av hur gode män och förvaltare sköter sina uppdrag. Det kan även ifrågasättas om strukturen för granskning av gode män och förvaltarna innan de förordnas, och för att upphäva deras förordnanden om de i efterhand visar sig olämpliga för sitt uppdrag, fungerar tillräckligt väl.

På senare år har det gjorts skärpningar, bland annat av reglerna kring den tillsyn över överförmyndarna som länsstyrelserna har att utföra. Det har också införts en bestämmelse om att överförmyndaren ska erbjuda gode män och förvaltare utbildning.

Personer som inte kan sköta sina angelägenheter har rätt till ett väl fungerande och rättssäkert system. De reformer som gjorts har inte varit tillräckliga. Det regeringsuppdrag som sommaren 2016 gavs till sju länsstyrelser om att förbättra tillsynen och stödet till gode män och överförmyndare är i och för sig positivt, men det handlar dock enbart om en avgränsad del av systemet.

I dag är det alltför stora skillnader mellan olika kommuner i handläggningen av godemans- och förvaltarärenden. Det handlar om rutiner och ambitioner vid lämplighetsprövning och uppföljning, men också om vilka kriterier som används vid bedömningen. Exempelvis har det i Göteborgs kommun införts en lokal bestämmelse om att ingen som fyllt 70 år kan få ett nytt uppdrag som god man. Detta är ett uttryck för godtycklig ålderism, och blir också något som högst konkret drabbar många som i och för sig skulle vara lämpliga som gode män för exempelvis en nära familjemedlem.

Behovet av en översyn har blivit än mer uppenbart i och med den stora tillströmningen av ensamkommande barn och ungdomar. Ensamkommande får skyndsamt en god man utsedd, medan det först långt senare i asylprocessen utses en särskilt förordnad vårdnadshavare. Detta leder till att många ensamkommande under lång tid saknar någon vuxen som tar på sig en föräldraroll i föräldrarnas frånvaro. Rollen som god man är avgränsad till att bevaka barnets intressen i främst juridiska och ekonomiska frågor. Frågan är om det inte borde finnas en särskild form av utökat godmanskap eller interimistiskt vårdnadshavarskap för barn och ungdomar i denna situation.

Liberalerna anser sammanfattningsvis att en heltäckande utredning om systemet med kommunala överförmyndare och huvudsakligen ideellt arbetande gode män och förvaltare bör genomföras. En sådan utredning bör ha mandat såväl att pröva tänkbara åtgärder för att öka rättssäkerheten och enhetligheten i dagens system som att överväga för- och nackdelar med ett annat system. Några tänkbara alternativ som bör prövas är till exempel att överförmyndarfunktionen flyttas till länsstyrelserna och skärpta regler på att gode män och förvaltare ska genomgå utbildning.

I samband med behandlingen av motionsyrkanden från Liberalerna och andra partier tillkännagav riksdagen våren 2017 att regeringen snarast bör ta initiativ till en uppföljning av hur lagstiftningen på området fungerar, och i det sammanhanget även överväga andra förbättringar av systemet med gode män och förvaltare. Förslag som bör övervägas är bl.a. utbildningen för gode män och förvaltare, ett offentligt ställföreträdarregister, ett nationellt blankettsystem och ett system för enhetlig redovisning.

Liberalerna anser att en sådan översyn brådskar och att den utredning som studerar frågan bör ha ett brett mandat att pröva även genomgripande reformer av dagens ordning. Eftersom riksdagen nyligen har gjort sitt tillkännagivande avstår vi från att denna gång lägga ett formellt yrkande, men vi förväntar oss att regeringen agerar skyndsamt för att verkställa riksdagens beslut.

Elektronisk signatur av familjerättsliga dokument

I många familjerättsliga sammanhang är det fortfarande inte möjligt att upprätta handlingar, ge in ansökningar eller signera myndighetsdokument elektroniskt. Det är helt otillfredsställande att ett föräldrat regelverk gör att digitaliseringens möjligheter inte tas tillvara fullt ut. Digital registrering är snabbare, billigare och miljövänligare och ökar säkerheten i handläggningen.

Liberalerna anser att det är självklart att ansökan om hindersprövning, registrering av äktenskapsförord, ingivande av faderskapsbekräftelse eller framtidsfullmakt och alla andra liknande familjerättsliga dokument som huvudregel ska göras elektroniskt. Vad gäller de dokument som kräver bevittning behövs särskilda lösningar för att säkerställa en fullgod elektronisk bevittning, men det torde vara fullt möjligt att hitta rättssäkra tekniska lösningar för detta. Den registrering av testamenten i ett frivilligt testamentsregister som förespråkas på annat håll i denna motion ska givetvis kunna ske elektroniskt.

Även i fortsättningen ska det i alla sammanhang vara möjligt att upprätta dokument och göra ansökningar på papper. Det är dock viktigt att lagstiftaren markerar att digitalt är huvudregeln och att myndigheterna bör inrikta sitt arbete på att möjliggöra detta. Regeringen bör även göra en genomgripande översyn för att säkerställa att det familjerättsliga regelverket är anpassat till digitala lösningar.

Robert Hannah (L)

Christer Nylander (L)

Emma Carlsson Löfdahl (L)

Maria Weimer (L)

Tina Acketoft (L)

Mats Persson (L)